

Pentateuch

První Lekce

Úvod do Pentateuchu

Manuskript

thirdmill

Biblical Education. For the World. For Free.

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být reprodukována v jakékoli formě nebo jakýmkoli způsobem za účelem zisku, s výjimkou stručných citací pro účely recenzí, komentářů nebo vědecké práce, bez písemného souhlasu vydavatele, společnosti Third Millennium Ministries, Inc., 316 Live Oaks Blvd., Casselberry, Florida 32707.

Pokud není uvedeno jinak, všechny citáty z Písma pocházejí z Českého Studijního Překladu. Použito se svolením KMS a Nadačního fondu ČSP.

O SPOLEČNOSTI THIRDMILL

Thirdmill je nezisková evangelikální křesťanská služba, která byla založena v roce 1997 a jejímž cílem je poskytovat:

Biblické vzdělávání celému světu zdarma.

Naším cílem je nabídnout bezplatné křesťanské vzdělávání statisícům pastorů a křesťanských vedoucích po celém světě, kteří nemají dostatečné vzdělání pro službu. Tento cíl naplňujeme tím, že vytváříme a celosvětově šíříme bezkonkurenční multimediální seminární kurikulum v angličtině, arabštině, mandarínštině, ruštině a španělštině. Naše lekce jsou také překládány do více než tuctu dalších jazyků prostřednictvím našich partnerských služeb. Učební plán se skládá z graficky zpracovaných videí, tištěných instrukcí a internetových zdrojů. Je navržen tak, aby jej mohly používat školy, skupiny i jednotlivci, a to jak online, tak ve vzdělávacích komunitách.

V průběhu let jsme vyvinuli vysoce nákladově efektivní metodu tvorby oceňovaných multimediálních lekcí s nejlepším obsahem a kvalitou. Naši autoři a redaktori jsou teologicky vzdělaní pedagogové, naši překladatelé jsou teologicky zdatní rodilí mluvčí cílových jazyků a naše lekce obsahují poznatky stovek uznávaných profesorů seminářů a pastorů z celého světa. Kromě toho naši grafici, ilustrátoři a producenti dodržují nejvyšší výrobní standardy a používají nejmodernější vybavení a technologie.

Pro dosažení našich distribučních cílů Thirdmill navázal strategická partnerství s církvemi, semináři, biblickými školami, misionáři, křesťanskými vysílacími společnostmi a poskytovateli satelitní televize a dalšími organizacemi. Tyto vztahy již vedly k distribuci bezpočtu videolekcí domorodým vedoucím, pastorům a studentům seminářů. Naše webové stránky také slouží jako distribuční cesty a poskytují další materiály, které doplňují naše lekce, včetně materiálů o tom, jak založit vlastní vzdělávací společenství.

Společnost Thirdmill je daňovým úřadem uznána jako korporace 501(c)(3). Jsme závislí na štědrých přispěvcích církví, nadací, podniků a jednotlivců, které lze odečíst z daní. Další informace o naší službě a informace o tom, jak se můžete zapojit, najdete na [adrese](http://www.thirdmill.org) www.thirdmill.org.

Obsah

ÚVOD	1
MODERNÍ KRITICKÉ PŘÍSTUPY	1
Předpoklady	2
Naturalismus	2
Historický Vývoj	2
Autorství	4
Božská Jména	5
Duplicitní Záznamy	5
Nesrovnalosti	6
Interpretační Strategie	7
Kritika Zdrojů	7
Kritika Formy	8
Kritika Tradice	9
Kritika Redakce	9
Současná Kritika	9
MODERNÍ EVANGELIKÁLNÍ PŘÍSTUPY	10
Předpoklady	10
Nadpřirozeno	10
Historický Vývoj	11
Autorství	12
Biblické Důkazy	12
Esenciální Mojžíšovo Autorství	13
Interpretační Strategie	18
Tematická Analýza	19
Historická Analýza	19
Literární Analýza	20
ZÁVĚR	21
PŘÍSPĚVATELÉ.....	22
SLOVNÍČE	23

Pentateuch

První Lekce

Úvod do Pentateuchu

ÚVOD

Přemýšleli jste někdy o tom, jak by se křesťanská víra změnila, kdybychom neměli Bibli? Vůdci by si předávali pokyny z generace na generaci, ale neexistoval by způsob, jak jejich myšlenky hodnotit, žádné měřítko, podle kterého bychom mohli posuzovat rozdílné názory.

Tak to jistě bylo pro mnohé v Izraeli v Mojžíšově době. Jejich předkové si předávali zprávy o pravěku a svých patriarších. Vyprávěli příběh o tom, jak Bůh vysvobodil Izraelce z Egypta, dal jim svůj zákon a vedl je k zaslíbené zemi. Ale čemu měli věřit, že Bůh hodlá s Izraelem udělat v jeho současných podmínkách a v budoucnosti? Jak měli posoudit rozdílné názory na tyto věci? Bůh jim na tyto otázky odpověděl tím, že jim jako měřítko jejich víry dal prvních pět knih Bible, které dnes nazýváme Pentateuch.

Toto je první lekce z našeho cyklu *Pentateuch* a nazvali jsme ji „Úvod do Pentateuchu“. V této lekci si představíme, jak biblické knihy Genesis až Deuteronomium sloužily jako měřítko pro víru Izraele.

Náš úvod do Pentateuchu se bude dělit na dvě hlavní části. Nejprve popíšeme moderní kritické přístupy k této části Bible. Tyto přístupy představují názory vykladačů, kteří popírají plnou autoritu Písma. Za druhé se budeme věnovat moderním evangelikálním pohledům, tedy názorům biblistů, kteří potvrzují plnou autoritu Bible jako inspirovaného Božího slova. Nejprve se podíváme na moderní kritické přístupy k Pentateuchu.

MODERNÍ KRITICKÉ PŘÍSTUPY

Ačkoli se naše lekce budou ubírat jiným směrem, je důležité, abychom si uvědomili, že mnoho, ne-li většina moderních biblistů popírá božskou inspiraci a autoritu Pentateuchu. Popřeli také tradiční židovský a křesťanský názor, že Pentateuch pochází z dob Mojžíše, velkého zákonodárce Izraele. S těmito názory se ztotožnilo tolik komentátorů, učitelů, pastorů, a dokonce i laiků, že pro seriózní studenty Písma je téměř nemožné se jim vyhnout. A z tohoto důvodu je velmi důležité, abychom měli určité povědomí o tom, jak kritičtí učenci s touto částí Bible nakládali.

V posledních 150 až 200 letech věnovali kritičtí badatelé studiu Pentateuchu velkou pozornost. A přestože my, evangelikálové, můžeme s mnohými z těchto přístupů nesouhlasit, je nutné, abychom si byli vědomi toho, na čem mnozí starozákonní učenci stojí, abychom mohli na jejich podněty správně reagovat. Nesmíme prostě studovat Bibli takřikajíc ve vzduchoprázdnu, aniž bychom si uvědomovali, co

se děje kolem nás. Své přístupy musíme uvádět ve světle všeho, co se říká jinde.

— Dr. John Oswalt

Abychom porozuměli moderním kritickým přístupům k Pentateuchu, podíváme se na tři otázky: za prvé, na některé důležité předpoklady, které ovlivnily kritické pohledy; za druhé, na kritické pohledy na autorství Pentateuchu; a za třetí, na řadu významných interpretačních strategií, které kritičtí badatelé uplatňují. Nejprve se zamysleme nad některými předpoklady, které tyto přístupy ovlivňují.

PŘEDPOKLADY

Moderní kritické názory na tuto část Bible většinou přímo vycházely z intelektuálních proudů osvícenství v západní Evropě 17. a 18. století.

Pro naše účely se zaměříme na dva významné předpoklady, které vzešly z osvícenství. Obě tyto perspektivy hluboce ovlivnily kritické výklady Pentateuchu. Nejprve se budeme zabývat konceptem naturalismu. A za druhé se budeme zabývat předpoklady o historickém vývoji izraelské víry. Začněme naturalismem.

Naturalismus

Stručně řečeno, osvícenský naturalismus byl dominantním vědeckým přesvědčením, že pokud duchovní skutečnosti vůbec existují, nemají žádný znatelný vliv na viditelný svět. A z tohoto důvodu neměly v akademickém výzkumu místo. V polovině devatenáctého století naturalismus ovládl všechny akademické obory na Západě, včetně studia křesťanské víry. Jedním z hlavních důsledků naturalismu v biblických studiích bylo, že uznávaní učenci odmítli dlouholeté židovské a křesťanské přesvědčení, že Pentateuch byl inspirován Bohem. A z tohoto důvodu většina z nich nakládala s Pentateuchem stejným způsobem, jakým nakládala s náboženskými spisy starověkých kultur obecně. Podle tohoto názoru Pentateuch obsahuje nejružnější chyby, rozpory a dokonce i záměrné zkreslování historie a falešnou teologii, stejně jako všechny ostatní pouze lidské spisy.

Je zajímavé, že předpoklady, které vedly k naturalismu, umožnily moderním učencům odmítnout inspiraci a autoritu Pentateuchu, a zároveň vedly k určitým názorům na historický vývoj izraelské víry.

Historický Vývoj

Na počátku devatenáctého století vedl naturalismus k tomu, co můžeme nazvat „naturalistickým historismem“. To bylo přesvědčení, že nejlepším způsobem, jak porozumět jakémukoli předmětu, je pochopit, jak se vyvíjel v průběhu času v důsledku

přirozených příčin. Biologové devatenáctého století se věnovali vysvětlení toho, jak život na Zemi vznikl a jak se vyvíjel po tisíciletí. Lingvisté sledovali historický vývoj lidských jazyků. Archeologové rekonstruovali dávná zázemí a vývoje lidských společností. A podobnou prioritu přikládali vědci v oblasti náboženství popisu přírodovědného, historického vývoje světových náboženství.

Raně novověcí západní učenci většinou rekonstruovali vývoj světových náboženství tak, aby odpovídal jejich chápání vývoje lidské společnosti. Například se běžně předpokládalo, že starověcí lidé nejprve vytvořili primitivní kmenové společnosti, které vyznávaly animismus, tedy víru, že s předměty v přírodě jsou spojeni duchové. Postupem času se z primitivních kmenových společností vytvořila větší náčelnická společenství, která vyznávala polyteismus, víru v mnoho bohů. Když se z různých náčelnických rodů vytvořily větší konfederace, náboženství začalo přecházet od polyteismu k henoteismu, víře, že jeden bůh je největší mezi všemi bohy. Nakonec, s rozvojem velkých království a říší, mocní panovníci a kněží často posunuli své národy od henoteismu k monoteismu, víře v jednoho boha. A v tomto naturalistickém historickém pohledu se teprve v této vysoce rozvinuté fázi začaly náboženské normy kodifikovat neboli zapisovat. Před touto dobou se náboženství předávalo z generace na generaci pouze prostřednictvím ústní a rituální tradice.

Měli bychom si uvědomit, že později ve dvacátém století antropologové do značné míry zdiskreditovali myšlenku, že se náboženství vyvinula tak jednoduchým způsobem. Tyto názory však hluboce ovlivnily způsob, jakým biblisté na počátku novověku zacházeli s Pentateuchem. A ovlivňují biblickou vědu i dnes.

To, čemu říkáme „kritická věda“, často předpokládá, že Starý Zákon odráží vývoj víry od primitivní, méně sofistikované formy náboženství ke složitější, sofistikovanější formě náboženství, přičemž ta druhá je lepší než ta první. K tomu můžeme říci několik věcí. Jedna věc je, že pozitivně řečeno můžeme říci, že dochází k pokroku v tom, jak se Bůh zjevuje. Bible ukazuje to, čemu říkáme „organický růst“, kdy nauky, témata a představy o Bohu rostou od semínka k plné podobě, a tak Bible dokonce mluví o svém vlastním progresivním poselství. A tak ano, v Bibli a v Pentateuchu existuje určitá forma pokroku. Je to pohyb od počátků Božího zjevení k plnému rozkvětu, chcete-li, pokud si dokážete představit časosběrnou fotografii rozkvétající květiny. Ale negativně řečeno, kritičtí badatelé obecně zastávají evoluční nebo vývojový pohled na lidské dějiny, který předpokládá nevyhnutelnost pokroku... Nyní se stačí podívat na svět kolem nás, abychom viděli, že nevyhnutelnost pokroku je velký mýtus. Ano, děláme pokroky, ale zároveň s nimi také upadáme. Je v tom tedy něco z pýchy moderního člověka, který se dívá na něco staršího jako na něco podřadnějšího, zatímco ve skutečnosti je to filozofický předpoklad, není to něco, co by se nacházelo v samotné Bibli.

— Rev. Michael J. Glodo

Raný moderní pohled na světová náboženství se zjevně lišil od toho, jak Bible líčí

vývoj izraelské víry. Pentateuch představuje izraelskou víru jako důsledně monoteistickou. Od Adama a Evy, přes Noema, patriarchy až po hlavy izraelských kmenů věřící uctívali jediného pravého Boha jako Stvořitele všeho. A pokud víme z Genesis, v těchto raných fázích se tato pravá monoteistická víra předávala ústní a rituální tradicí z generace na generaci.

Podle Pentateuchu pak došlo za Mojžíše k rozhodující změně. V této době se začaly kodifikovat normy izraelské víry. Mojžíš připravil Izrael na vznik národa nejprve tím, že sepsal Boží zákon v Knize smlouvy a Desatero přikázání, a jak uvidíme později, také tím, že sestavil zbytek Pentateuchu, který měl vést víru Izraele. Podle Bible se tedy izraelské náboženství orientovalo na posvátné spisy již od Mojžíšovy doby, tedy dávno předtím, než měl Izrael krále a chrám.

Jakkoli je tento známý biblický příběh přímočarý, moderní kritika považovala tuto časovou osu za nemožnou kvůli předpokladům naturalistického historismu. Moderní kritičtí učenci dekonstruovali biblický portrét víry Izraele. A rekonstruovali jej tak, aby odpovídal moderním představám o tom, jak se vyvíjela všechna primitivní náboženství. Podle tohoto pohledu pravěcí předkové Izraele přijali kmenový animismus. Pak se izraelští patriarchové posunuli k polyteismu, když se jejich kmeny spojily v něco, co se rovnalo náčelnictví. Podle tohoto názoru, pokud existoval Mojžíš, který vyvedl Izrael z Egypta, byli Izraelité, které vedl, jen o málo víc než konfederace kmenů vyznačující se henoteismem. A v rozporu s Písmem se kritičtí vykladači domnívali, že na tomto stupni společenského vývoje by bylo nemožné, aby někdo sepsal normy izraelské víry. Takové písemné normy mohly vzniknout pouze v období rané izraelské monarchie, kdy se izraelští králové a kněží snažili regulovat izraelskou víru. Podle kritických badatelů se tedy právě od doby monarchie izraelské náboženství stále více stávalo náboženstvím knihy.

Nyní, když jsme se dotkli předpokladů moderního kritického přístupu k Písmu a historickému vývoji izraelské víry, bychom se měli věnovat druhé, úzce související otázce. Jak tyto názory ovlivnily kritické přístupy k autorství Pentateuchu?

AUTORSTVÍ

Jak jsme viděli, kritičtí vykladači se domnívali, že izraelská víra začala být kodifikována až v době izraelských panovníků. A tento předpoklad samozřejmě znamenal, že Mojžíš se na sepsání Pentateuchu nijak nepodílel. Tyto knihy byly spíše výsledkem dlouhého a složitého procesu, který začal starobylými ústními tradicemi, jež byly v období monarchie zpracovány do různých dokumentů. A teprve v době izraelského exilu a po něm byly tyto dokumenty upraveny a sestaveny do Pentateuchu, jak jej známe dnes. Když nyní studenti Písma poprvé uslyší, že mnozí učenci věří v tuto dlouhou historii vývoje Pentateuchu, téměř vždy se ptají, jaké důkazy to potvrzují.

Na tento přístup k autorství Pentateuchu se podíváme shrnutím tří hlavních důkazů, které kritičtí badatelé nabízejí. Začneme variantami božských jmen, které se v Pentateuchu vyskytují.

Božská Jména

První kritičtí vykladači si všimli, že Pentateuch obsahuje řadu jmen pro Boha. Tvrdili, že tyto variace jsou důkazem dlouhého vývoje izraelské víry. Například někdy se v Pentateuchu používá prostě hebrejský výraz **אלהים** (Elohim) nebo „Bůh“. Jindy je Bůh nazýván **יהוה** (Jahve) nebo „Hospodin“. V Pentateuchu se tyto výrazy kombinují mezi sebou a také s dalšími výrazy, například „Jahve Elohim“ nebo „Pán Bůh“ a „Jahve Jireh“ nebo „Pán poskytuje“. Bůh je také nazýván „El Elyon“ neboli „Bůh Nejvyšší“ a „El Shaddai“, což se často překládá jako „Bůh všemohoucí“.

Nyní je důležité poznamenat, že ačkoli Pentateuch odráží různá jména pro Boha, nemusí to být nic neobvyklého. Výzkum božských jmen jiných starověkých náboženství Blízkého východu ve dvacátém století poukázal na to, že stejní autoři používají pro své bohy také různá jména. Přesto se první kritičtí badatelé domnívali, že variace jmen Boha v Pentateuchu prozrazují dlouhou historii kompozice. Domnívali se, že různá jména pro Boha svědčí o tom, že jeden pramen byl přidáván k druhému a dalšímu a nakonec vyústil v Pentateuch.

Když čtete Starý zákon, netrvá dlouho a všimnete si, že Bůh má různá jména. V 1. knize Mojžíšově se Bůh jmenuje Elohim. V Genesis 2 se najednou objevuje jméno Jahve. Kritický přístup tomu bude rozumět zcela jinak než evangelikál. Kritický učenec by řekl, že to pochází z různých zdrojů... Myslím, že jako evangelikálové se musíme zastavit a pochopit širší souvislosti. Bůh je Elohim a je Jahve. Elohim je Bůh všemohoucí, ten, který je nad světem, Stvořitel, ten, kterého by všechny národy světa uznávaly jako tu vyšší moc, tu nejvyšší postavu. Ve smluvním vztahu s izraelským národem se však zjevuje ve velmi osobním jménu Jahve. Je to „Já jsem“, který bude pro svůj lid a bude se svým lidem. A je to jméno smluvní, protože Izrael je vyvolený Boží lid.

— Dr. David Talley

Kromě variací v božských jménech mnozí kritičtí badatelé podpořili své názory na autorství Pentateuchu tím, že upozornili na to, co nazvali „duplicitními záznamy“.

Duplicitní Záznamy

Není těžké si všimnout, že řada pasáží v Pentateuchu se navzájem podobá. Kritičtí vykladači však tvrdí, že tyto pasáže odrážejí různé ústní tradice mezi různými skupinami lidí a procesy, kterými tato vyprávění vznikala a byla zapsána do Pentateuchu.

Vykladači například často poukazují na tzv. „dvě zprávy o stvoření“ v Genesis 1,1-2,3 a Genesis 2,4-25. Poukazovali také na podobnosti mezi vyprávěním o Abrahamovi a Izákovi, když lhali a ohrožovali své ženy, v Genesis 12,10-20; 20,1-18 a 26,7-11. V Genesis 12,10-20 se také objevuje podobnost mezi vyprávěním o Abrahamovi a Izákovi, když lhali a ohrožovali své ženy. Tradiční židovští i křesťanští

vykladači tyto podobnosti rozumně vysvětlili. Kritičtí badatelé však tvrdí, že tato vyprávění představují různé ústní tradice, které byly zapsány a později začleněny do Pentateuchu.

Za třetí, kritičtí badatelé poukazují na to, co považují za nesrovnalosti v Pentateuchu. A tvrdí, že tyto takzvané nesrovnalosti podporují jejich složité rekonstrukce autorství této části Bible.

Nesrovnalosti

Často si například všímají rozdílů mezi předpisy pro Pesach v Exodu 12,1-20 a Deuteronomiu 16,1-8. A poukazovali na rozdíly mezi Desaterem v Exodu 20,1-17 a Deuteronomiu 5,6-21. Tradiční židovští a křesťanští vykladači opět ukázali, jak lze tyto a další rozdíly sladit. Kritičtí vykladači je však viděli jako odraz dlouhé a složité historie ústních tradic a písemných pramenů, které byly spleteny do Pentateuchu v dnešní podobě.

Když čtete Bibli a zejména Pentateuch, setkáváte se s mnoha různými druhy literatury. A někdy při čtení čtete takové věci, jako například na začátku knihy Genesis máme Genesis 1,1-2,3... Máme tu obraz Boha, který tvořil po sedm dní v určitém pořadí. Bůh tvoří svou řečí a je to mocná výpověď o tom, že Bůh je mocný, že Bůh je Stvořitel, že Bůh stvořil lidstvo ke svému obrazu. A hned v další kapitole, 2,4-25, máme další příběhy o stvoření, které jsou prakticky jeden za druhým. Když se na něj podíváte, někteří lidé by v něm viděli rozpory, protože nyní vidíme, že Bůh je nazýván Pánem Bohem. Místo toho, aby to byl ten Bůh, který jen mluví věci k existenci, máme Boha, který skutečně sestupuje; tvoří lidi. Říká se tam, že z bláta stvořil člověka, prvního člověka. A pak přímo z muže stvoří první ženu. Takže vidíte, že Bůh místo toho, aby byl takovým tím neviditelným Bohem Stvořitelem, je dole, téměř, lidsky řečeno, vlastně dělá věci svými rukama... Ale tím, že máme ten druhý příběh, který je nakonec doplňující, nikoliv rozporuplný... A zase si musíme vždycky uvědomit, jestli jsou tam opravdu rozpory, opravdu si myslíme, že starověcí lidé ty věci neviděli? Myslím, že to je klíčový prvek. Nejsou to hloupí lidé. Je to jiná doba, jiná kultura, ale pořád mají mozek a ve své moudrosti drží tyto věci pohromadě. A tak jako druhý příběh nám dává Boha, který je více praktický. V teologii tomu říkáme Bůh, který je imanentní, Bůh, který přichází do stvoření... A myslím si, že věrný způsob čtení Písma není číst ho podezřívavě, ale nakonec ho číst s pocitem, že mu rozumíme. Víte, mohu mít otázky, ale je to porozumění hledající víru, a nakonec věřím, že to, co je v Bibli, je to, co Bůh chce, aby v Bibli bylo, a mým úkolem jako čtenáře je pozorně naslouchat, zejména na místech, která mě mohou znepokojovat, a snažit se vidět, co Bůh skutečně říká tím, že tyto dvě různé věci někdy staví do protikladu. Ale měli bychom za to být vděční, protože v různých dobách na

různých místech mohou tyto dva různé druhy obrazů promlouvat jednou smysluplněji než jindy.

— Dr. Brian D. Russell

Nyní, když jsme se podívali na moderní kritické přístupy z hlediska jejich předpokladů a názorů na autorství, můžeme se zamyslet nad některými hlavními interpretačními strategiemi, kterými se kritičtí badatelé při práci s Pentateuchem řídili.

INTERPRETAČNÍ STRATEGIE

Existuje mnoho způsobů, jak tyto záležitosti shrnout, ale my se dotkneme pěti hlavních interpretačních strategií moderních kritických badatelů. Tyto strategie budeme posuzovat v pořadí, v jakém se vyvinuly, počínaje kritikou pramenů.

Kritika Zdrojů

Kritika pramenů, nebo jak byla poprvé nazvána, „literární kritika“, má svůj původ v díle K. H. Grafa s názvem *Historické knihy Starého zákona*, vydaném v roce 1866. Zpřesnil ji známější vykladač Julius Wellhausen ve svém díle *Prolegomena k dějinám Izraele*, vydaném v roce 1883.

Kritici pramenů se domnívali, že Pentateuch vznikl z ústního podání, stejně jako všechny ostatní starověké náboženské spisy. Soustředili však svou pozornost na identifikaci a interpretaci částí Pentateuchu, které podle nich pocházely z nezávislých písemných pramenů vzniklých v období izraelské monarchie.

Podle Wellhausenovy terminologie se za nejstarší dokumentární pramen Pentateuchu, který vznikl v rané monarchii, obvykle považuje „J“ pro jahvisty. Tento název nese proto, že prominentní jméno Boha v pasážích ztotožňovaných s tímto písemným pramenem je „*Jahve*“ - v němčině se píše s „J“ (podobně jako se píše jméno „*Jehova*“ v angličtině). Pasáže s písmenem „J“ se objevují roztroušeně v knihách Genesis a Exodus. Kritici pramenů tvrdí, že části Pentateuchu byly původně sepsány v Judsku za Šalomounovy vlády kolem roku 950 př. n. l. V tomto pohledu představují pasáže „J“ dokument, který vyprávěl o dávných dobách a podporoval centralizaci a regulaci izraelského náboženství a společnosti Davidovou dynastií v Jeruzalémě.

Druhý písemný pramen Pentateuchu byl považován za „E“, tedy Elohist, protože Bůh je v těchto pasážích obvykle nazýván *Elohim*. Materiály „E“ se objevují také v Genesis a Exodu. Podle této teorie vznikly prameny „E“ kolem roku 850 př. n. l. na severu, po rozdělení Izraele na dvě království. „E“ texty propagovaly severní, prorocké názory, které byly kritické vůči Davidově dynastii.

Třetí literární pramen byl nazván „D“ neboli Deuteronomista. Tento název dostal proto, že materiály „D“ se objevují především v knize Deuteronomium a jen příležitostně v jiných částech Pentateuchu. Tento materiál je obvykle datován někdy mezi Joziášovými reformami přibližně v roce 622 př. n. l. a pádem Jeruzaléma do rukou Babyloňanů v roce 586 př. n. l. Podle jedné z rozšířených teorií představovalo „D“ dílo levitů, kteří přeběhli

ze severního Izraele do Judska. Tito levité byli loajální k Davidovu domu, ale zároveň k němu byli kritičtí.

A konečně čtvrtý významný literární zdroj ve vývoji Pentateuchu se obvykle označuje jako „P“, což znamená kněžský spisovatel nebo spisovatelé (angl. „Priestly“). Podle jedné z běžných rekonstrukcí byla „P“ skupina kněží, kteří sepsali Leviticus a sestavili a upravili další části Pentateuchu mezi lety 500 a 400 př. n. l. Podle této rekonstrukce „P“ vytvořili Pentateuch, aby řídili společenský řád a bohoslužbu poté, co se zbytek Izraele vrátil z exilu.

V průběhu dvacátého století nenechali kompetentní vědci téměř žádný aspekt kritiky pramenů bez odezvy. Přesto se pozůstatky těchto názorů stále objevují téměř v každém kritickém komentáři k Pentateuchu.

Kritika Formy

Za druhou hlavní strategii kritického přístupu k Pentateuchu se považuje „kritika formy“.

Jako specializovaný obor starozákonní vědy se kritika formy začala rozvíjet s prací Hermanna Gunkela *Legendy o Genesis* z roku 1901. Gunkel a jeho následovníci přijali hlavní zásady kritiky pramenů, ale zaměřili se na dřívější aspekt vývoje Pentateuchu. Spíše než na písemné prameny Pentateuchu se kritici formy soustředili na to, co považovali za ústní tradice, které předcházely době izraelských panovníků.

V době, kdy byla kritika forem populární, si vědci všímali způsobů, jakými ústní tradice fungovaly v negramotných kmenových kulturách. Kritici formy tyto studie uplatňovali při hledání čistých, dynamických, předliterárních tradic, které vedly k dokumentárním pramenům Pentateuchu.

Metoda kritiky formy byla v zásadě dvojí: Na jedné straně kritikové formy analyzovali úryvky, aby objevili starověké ústní formy nebo žánry, jako jsou mýty, lidové pohádky, ságy, romance, legendy a podobenství. Na druhé straně tyto žánry spojovali s kulturními kontexty známými jako „*Sitze im Leben*“ neboli „životní prostředí“ těchto ústních tradic. K těmto kontextům patřily bohoslužby, kmenová tábořiště, rodinná výuka, místní soudy apod.

Například řada kritiků formy považovala vyprávění o Jákobově zápase v Penielu v Genesis 32,22-32 za příběh, který se původně vyprávěl u táborových ohňů starověkého kmene. Tvrdili, že původně vyrostl z vyprávění o nadpřirozených, magických událostech u brodu řeky Jabok. Podle této rekonstrukce byl příběh teprve mnohem později spojen s kmenovou postavou známou jako Jákob.

Kritika formy jistě právem zdůrazňovala význam struktury a formálních rysů biblických textů. Stejně jako kritika pramenů však byla i kritika formy různými způsoby zpochybňována. Výzvy vůči kritice formy se zaměřují zejména na její spekulativní rekonstrukce ústních forem a prostředí, které stojí za biblickými texty. Přesto se i dnes setkáváme s tím, že kritika formy obrací mnohé kritické badatele spíše k pochybným rekonstrukcím než k Pentateuchu, jaký existuje v kánonu Písma.

Kritika Tradice

Třetí významný způsob, jakým kritičtí učenci vykládají Pentateuch, se často nazývá kritika tradice nebo kritika tradice a historie.

V návaznosti na závěry kritiky pramenů a forem se kritici tradice zaměřili na to, jak se primitivní ústní tradice a psané texty vyvinuly do komplexních teologických a politických perspektiv. Přední badatelé jako Martin Noth v knize *A History of Pentateuchal Traditions* (Dějiny pentateuchálních tradic), vydané v roce 1948, a Gerhard von Rad ve své *Teologii Starého zákona*, vydané v roce 1957, si kladli otázku, jak se v Pentateuchu odráží vliv různých tradic.

Kritici tradice mimo jiné identifikovali to, co považovali za soubory konkurenčních teologických přesvědčení obsažených v Pentateuchu. Všimli si, že Pentateuch odráží konsolidaci různých tradic o tématech, jako je stvoření, patriarchové, exodus z Egypta a dobytí zaslíbené země. Zkoumali také názory týkající se izraelských kmenů, Davidova trůnu a jeruzalémského chrámu, abychom zmínili jen některé z nich. A věřili, že tyto složité teologické proudy hluboce ovlivnily mnoho hlavních témat, která se objevují v Pentateuchu.

Opět platí, že většina konkrétních závěrů kritiky tradice byla v průběhu let zpochybněna. Přesto můžeme vidět pozůstatky tohoto přístupu, když vykladači Starého zákona hovoří o pasážích odrážejících různé proudy tradice v Izraeli, které si protiřečily, nebo si dokonce konkurovaly.

Kritika Redakce

Čtvrtý významný způsob, kterým kritičtí vykladači přistupovali k vývoji Pentateuchu, se nazývá kritika redakce. Jak naznačuje slovo „redakce“, tato strategie se zaměřovala na to, jak byly hypotetické dokumenty upraveny do podoby Pentateuchu, jak jej známe dnes.

Redakční kritika začala ve dvacátém století v novozákonních studiích jako způsob vysvětlení rozdílů mezi jednotlivými evangelií Nového zákona. Redakční kritici se domnívali, že tyto rozdíly jsou důsledkem editace a přetváření dříve zapsaných záznamů.

Podobné postupy byly použity i v Pentateuchu. Pokusili se vysvětlit, jak různí editoři přebírali starší písemné prameny jako „J“, „E“ a „D“ a splétali je dohromady, až Pentateuch dosáhl své konečné podoby. Tento přístup se zaměřil zejména na pozdní redakční práci „P“.

Redakční kritika měla tu výhodu, že upozornila na knihy Genesis až Deuteronomium tak, jak se objevují v Bibli dnes. Redakční kritika se však nikdy výrazněji neodpoutala od závěrů kritiky pramenů, formy a tradice.

Současná Kritika

Na tomto místě bychom se měli zmínit o některých tendencích, které charakterizují současnou kritiku, resp. současnější vlivné kritické přístupy k Pentateuchu.

V posledních desetiletích se mnozí přední kritičtí interpreti snaží jít nad rámec starších kritických historických rekonstrukcí. Místo toho se zaměřili na pozoruhodnou teologickou jednotu a hloubku tradičního hebrejského textu Pentateuchu. Tyto přístupy měly různé podoby - rétorická kritika, kanonická kritika, nová literární kritika - abychom jmenovali alespoň některé. Všem je však společné zaměření na výklad Pentateuchu tak, jak nám byl předán prostřednictvím synagogy a církve. Pojednání o Pentateuchu v jeho konečné podobě jsou slibnější než starší kritické přístupy. Jaké ovoce přinesou tyto modernější přístupy, však ukáže teprve čas.

V našem „Úvodu do Pentateuchu“ jsme se zatím zaměřili na moderní kritické přístupy k této části Bible. Nyní bychom se měli věnovat našemu druhému hlavnímu tématu této lekce: moderním evangelickým pohledům na Pentateuch. Jak dnes evangelikálové přistupují k prvním pěti knihám Bible?

MODERNÍ EVANGELIKÁLNÍ PŘÍSTUPY

Jistě si vzpomínáte, že pro naše účely jsme definovali evangelikály jako ty, kteří se drží plné autority Písma. Není třeba dodávat, že evangelikálové toto přesvědčení neuplatňovali vždy přesně stejným způsobem. Jak ale uvidíme, tento závazek k autoritě Písma vede evangelikály k tomu, že s Pentateuchem zacházejí zcela jinak než moderní kritičtí učenci.

Shrneme si moderní evangelické pohledy na Pentateuch v souladu s naší předchozí diskusí. Nejprve se podíváme na některé důležité předpoklady, kterými bychom se měli řídit. Za druhé se zamyslíme nad evangelickými pohledy na autorství Pentateuchu. A zatřetí prozkoumáme několik hlavních evangelijních interpretačních strategií. Nejprve se podíváme na některé důležité evangelijní předpoklady.

PŘEDPOKLADY

Omezíme se na dva předpoklady, které jsou v protikladu ke kritickému a evangelijnímu pohledu. Nejprve prozkoumáme víru v nadpřirozeno. A za druhé se podíváme na naše předpoklady o historickém vývoji izraelské víry. Nejprve se podíváme na naši víru v nadpřirozeno.

Nadpřirozeno

„Nadpřirozený“ je tak trochu náš moderní jazyk, který se liší od „přirozeného“, protože samozřejmě věříme-li v Boha, věříme, že Bůh působí skrze všechny věci. Ale od doby, kdy skotský skeptický filozof David Hume provedl takové rozlišení a řekl: „No, nemáme důvod věřit v nadpřirozenou činnost,“ je to problém. A to byl jeden z hlavních důvodů, proč mnoho lidí argumentovalo proti spolehlivosti Bible, protože říkali, no, Bible je plná zázraků a my víme, že zázraky

se nedějí. A proč víme, že se zázraky nedějí? No, protože to „dokázal“ David Hume. A když se vrátíte zpět a podíváte se na jeho argumentaci, zjistíte, že jeho argumentace není vůbec dobrá. Ve skutečnosti je jedním z klíčových bodů jeho argumentu to, že nemáme očité svědky, kteří - věrohodné očití svědky - kteří by tvrdili, že zázraky existují, rozhodně ne dnes, kdy to můžeme testovat. A přesto i v Humově době existovali věrohodní očití svědkové, že Bůh stále koná zázračné věci, a dnes jich máme neuvěřitelné množství... A jestliže se odehrávají dnes, o co více můžeme očekávat, že se odehrávaly ve významných okamžicích dějin spásy, když Bůh působil.

— Dr. Craig S. Keener

Písmo učí, že Bůh obvykle řídí dějiny podle rozpoznatelných vzorců. Rozum a věda jsou Boží dary, které nám pomáhají tyto zákonitosti rozpoznat. Z tohoto důvodu si evangelíci právem cení rozumového a vědeckého zkoumání Pentateuchu. Ježíšovi následovníci však zároveň vědí, že Bůh se do světa zapojil a nadále zapojuje nadpřirozeným způsobem. Bůh jedná způsobem, který je bez běžných procesů a přirozených příčin, nad nimi a dokonce proti nim. Tato víra ovlivňuje naše studium Pentateuchu v mnoha ohledech. Zejména nás však ujišťuje, že Bůh inspiroval a řídil sepsání těchto Písem. Jsou tedy jeho plně autoritativním a spolehlivým Slovem. Samozřejmě musíme být vždy opatrní, abychom nezaměňovali naše výklady s tím, co Pentateuch skutečně říká. Naše výklady lze vždy opravit. Z evangelikálního hlediska však platí, že cokoli Pentateuch skutečně tvrdí, je pravdivé, protože je inspirováno Bohem.

Naše předpoklady o nadpřirozenosti přímo vedou k předpokladům o historickém vývoji izraelské víry.

Historický Vývoj

Jak jsme viděli, moderní kritičtí badatelé tvrdí, že izraelská víra se vyvíjela přirozenou cestou stejně jako všechna ostatní náboženství na starověkém Blízkém východě. Evangelisté však zastávají názor, že izraelská víra se vyvinula díky zvláštním božským zjevením. Bůh se skutečně zjevil přímo mužům a ženám, počínaje Adamem a poté Noemem. Promluvil také k izraelským patriarchům, Abrahamovi, Izákovi a Jákobovi. Mojžíše oslovil v hořícím keři. Svůj Zákon zjevil Izraeli na hoře Sinaj. Tyto druhy zjevení způsobily, že se izraelská víra vyvíjela jinak než ostatní náboženství na starověkém Blízkém východě. Jistě, společná Boží milost a vliv satana vedly k podobnostem mezi izraelskou vírou a náboženstvími ostatních národů. Izraelská víra se však nevyvíjela jen tak přirozeně. Místo toho Bůh nadpřirozeně vedl vývoj rané izraelské víry, přesně jak učí Pentateuch.

Uvažovali jsme o moderních evangelikálních pohledech a předpokladech, které jsou v rozporu s kritickým přístupem k Pentateuchu. Tyto pohledy vedly ke kontrastním názorům na autorství Pentateuchu. Kritičtí badatelé odmítají myšlenku, že by Pentateuch mohl pocházet z Mojžíšových dob. Evangelikálové však nadále potvrzují dlouholeté

židovské a křesťanské přesvědčení, že Pentateuch pochází od Mojžíše.

AUTORSTVÍ

Při zkoumání evangelijních pohledů na autorství Pentateuchu se budeme zabývat dvěma směry. Nejprve si všimneme některých biblických důkazů pro tento názor. A za druhé vysvětlíme, jak moderní evangelíci věří v to, co se nazývá „základní Mojžíšovo autorství“. Začneme některými biblickými důkazy pro Mojžíšovo autorství.

Biblické Důkazy

Písmo svaté obsahuje více než dost biblických důkazů pro tradiční názor, že autorem Pentateuchu byl Mojžíš. Z časových důvodů se však budeme zabývat pouze několika pasážemi ze tří různých částí Bible, přičemž začneme důkazy z Nového zákona. Poslechněte si Lukáše 24:44, kde Ježíš řekl:

Musí [se] naplnit všechno, co je o mně psáno v Mojžíšově zákoně, v Prorocích a v Žalmech (Lukáš 24:44).

Ježíš zde označil celý Starý zákon ve třech oddílech, podobně jako ostatní Židé v jeho době: Mojžíš, Proroci a Žalmy. Tímto označením Lukáš jasně naznačil, že Ježíš spojuje Pentateuch neboli Tóru s Mojžíšem.

Ježíš se také zmínil o Mojžíšovi jako o autorovi Pentateuchu v Jan 5:46, kde řekl:

Kdybyste totiž věřili Mojžíšovi, věřili byste mně, neboť on psal o mně (Jan 5:46).

Kromě Ježíšova vlastního svědectví se i další novozákonní pasáže odvolávají na konkrétní části Pentateuchu, které pocházejí od Mojžíše. Vidíme to na místech jako Marek 7:10; Jan 7:19; Římanům 10:5 a 1 Korintským 9:9.

Ve skutečnosti se novozákonní podpora Mojžíšova autorství opírala o svědectví Starého zákona. A starozákonní knihy v mnoha případech spojují Pentateuch s Mojžíšem. Poslechněte si například 2 Paralipomenon 25:4, kde Amasjáš jednal tak,

jak je napsáno v zákoně, v knize Mojžíšově (2 Paralipomenon 25:4).

Podobná starozákonní místa také spojují Mojžíše s Pentateuchem, včetně veršů jako 2 Paralipomenon 35:12; Ezdráš 3:2 a 6:18; a Nehemjáš 8:1 a 13:1.

Měli bychom si také uvědomit, že svědectví Nového zákona a Starého zákona obecně vychází z toho, co o svém autorovi říká samotný Pentateuch. Přísně vzato je většina Pentateuchu anonymní. S výjimkou prvního verše Deuteronomia není Mojžíš na začátku ani na konci žádné z těchto knih jmenován způsobem, který by naznačoval jeho autorství. To však nebylo na starověkém Blízkém východě nic neobvyklého. Nebylo to neobvyklé ani v Písmu svatém. V samotném Pentateuchu se totiž objevují výslovná

prohlášení, která ověřují, že Mojžíš obdržel zjevení od Boha a byl zodpovědný za sestavení Pentateuchu. Například v Exodu 24:4 se píše, že Mojžíš napsal Knihu smlouvy, kterou najdeme v Exodu 20:18-23:33. V této knize se píše, že Mojžíš napsal Knihu smlouvy. V 3 Mojžíšově 1:1-2 se dozvídáme, že předpisy v 3 Mojžíšově knize byly Izraeli dány prostřednictvím Mojžíše. V Deuteronomiu 31:1 a 32:44 se dozvídáme, že Mojžíš vydal řeči obsažené v knize Deuteronomium. Souhrnně řečeno, Pentateuch jasně a výslovně tvrdí, že Mojžíš se aktivně podílel na přijetí a předání obsahu hlavních částí Pentateuchu.

Tyto a mnohé další biblické důkazy vysvětlují, proč se evangelíci důrazně postavili proti kritickým spekulacím o autorství Pentateuchu. Je zřejmé, že Písmo nepodporuje kritické rekonstrukce, které předpokládají, že Pentateuch byl napsán mnohem později než za Mojžíšova života. Pokud se řídíme svědectvím Starého a Nového zákona, můžeme si být jisti, že bychom měli Pentateuch spojovat s Mojžíšem.

Samotný Pentateuch se prezentuje jako v podstatě mojžíšovský. Mojžíš je samozřejmě jednou z hlavních postav od Exodu po Deuteronomium. A text se prezentuje jako pocházející převážně z Mojžíšovy doby. V Exodu se například dozvídáme, že ... Jahve řekl Mojžíšovi, aby napsal Knihu smlouvy, což je Exodus 21 až 23. V této knize se píše, že Mojžíš napsal Knihu smlouvy. V knize Leviticus je nám řečeno, že máme řadu řečí a zákonů předložených od Mojžíše. Mojžíš je samozřejmě hlavní postavou knihy Numeri. V knize Deuteronomium máme sérii řečí, které Mojžíš přednesl, a v rámci knihy Deuteronomium je nám několikrát řečeno, že Mojžíš tuto část napsal a předal kněžím. To sice nutně neznamená, že Mojžíš napsal knihu Deuteronomium jako celek jako takovou, ale samotná kniha Deuteronomium nám říká, že významné části knihy, většinu knihy, napsal Mojžíš a pak ji předal kněžím. Takže například v Deuteronomiu, ať už byl či nebyl konečným autorem nebo posledním vypravěčem, nejspíš máme nejméně 90 % knihy, kterou napsal sám Mojžíš.

— Dr. Gordon H. Johnston

Poté, co jsme se přesvědčili, že základní koncept Mojžíšova autorství je podložen biblickými důkazy, měli bychom se věnovat druhé úvaze. Co mají moderní evangelíci na mysli pod pojmem esenciální Mojžíšovo autorství?

Esenciální Mojžíšovo Autorství

Když evangelíci reagovali na kritické názory na Pentateuch, různými způsoby své odpovědi upřesňovali. V polovině dvacátého století se však stalo běžným mluvit o „esenciálním Mojžíšově autorství“ Pentateuchu. Poslechněte si, jak tento pohled shrnul Edward J. Young ve svém *Úvodu do Starého zákona*, vydaném v roce 1949:

Když tvrdíme, že Mojžíš napsal ... Pentateuch, nemyslíme tím, že nutně napsal každé slovo sám ... [Moh] použít části již dříve existujících písemných dokumentů. Také pod vlivem božské inspirace mohlo dojít k pozdějším drobným doplňkům, a dokonce i k revizím. Podstatně a zásadně se však jedná o Mojžíšův výtvar.

Evangelisté chápou podrobnosti tohoto pohledu na Mojžíšovo autorství různým způsobem. V té či oné míře však hovoříme o „základním Mojžíšově autorství“, abychom si připomněli tři faktory, které musíme mít vždy na paměti: zdroje, které Mojžíš použil, proces, kterým byl Pentateuch napsán, a aktualizaci Pentateuchu, k níž došlo po Mojžíšových dnech. Nejprve se zamysleme nad zdroji, které Mojžíš používal.

Zdroje. Písmo nám říká, že Bůh se Mojžíšovi zjevil různými způsoby. Například původní Desatero Bůh napsal vlastním prstem. A Kniha smlouvy obsahuje zákony, které Bůh dal Mojžíšovi na hoře Sinaj. Ale stejně jako u mnoha jiných částí Písma existují náznaky, že Mojžíš při psaní Pentateuchu používal i další zdroje.

Na jedné straně pravděpodobně čerpal z různých ústních tradic. Například Mojžíš se s největší pravděpodobností naučil některé věci od své rodné matky a širší rodiny během svého raného dětství. Navíc v Exodu 18:17-24 vidíme, že Mojžíš byl docela vnímavý k poučením od svého tchána, Midjánce Jetra.

Kdykoli mluvíme o ústní tradici, která stojí za jakoukoli částí Pentateuchu, včetně prastarých dějin nebo nějaké jiné části, je to trochu mlhavé, protože pro to samozřejmě neexistují žádné konkrétní důkazy. To znamená, že když se řekne, že je to „ústní“, znamená to, že nic nebylo zapsáno. Ale když se nad tím na chvíli zamyslíte, víme několik věcí, které nám pomáhají uvědomit si, že Mojžíš si tyto příběhy pravděpodobně prostě jednoho dne nevymyslel, ani mu je Bůh pravděpodobně jednoho dne nevyprávěl bez jakéhokoli ústního podkladu. Jedním z důkazů je právě skutečnost, že primitivní kultury jsou i dnes hodně závislé na vyprávění příběhů, hodně na opakování dávných příběhů svých národů z generace na generaci, a to se často paralelně vrací do biblických dob, kdy lidé dělali podobné věci. A nejkonkrétnějším důkazem, který o tom máme v Pentateuchu jako celku, je způsob, jakým se příběhy, které se nacházejí v knihách Exodus a Numeri, často opakují v knize Deuteronomium. A v knize Deuteronomium máme k dispozici kontext, v němž Mojžíš pronáší řeči nebo kázání, které obsahují prvky, jež nacházíme také v knize Exodus a Numeri. Ale zajímavé na nich je, že ačkoli jsou si podobné, nejsou úplně stejné. A tak v Mojžíšových dobách existovala kultura, v Izraeli v těch dobách existovala kultura přebírání starých historek nebo přebírání příběhů z minulosti, věcí, které se staly a jak se předávaly z generace na generaci, a jejich následné použití specifickým způsobem v kontextu, kde jste žili. A samozřejmě víte, že Mojžíš v prvních letech svého života vyrůstal v domě své matky, a to mu samozřejmě mohlo poskytnout příběhy, aby věděl o svých

předcích, aby věděl o své identitě jako Hebrejec, aby věděl o své identitě jako ten, kdo pochází z Abrahama. A samozřejmě, jak Mojžíš komunikoval se staršími Izraele, i po návratu z doby, kdy byl u Jetra, se mohl dozvědět ještě více příběhů, které byly charakteristické pro jeho původ. A tak je dobrý důvod se domnívat, že Mojžíš byl při psaní různých částí Pentateuchu skutečně závislý na ústní tradici neboli na příbězích, které se vyprávěly z generace na generaci.

— Dr. Richard L. Pratt, Jr.

Vliv ústního podání vysvětluje pozoruhodný rys Mojžíšova volání u hořícího keře. Poslechněte si, co se odehrálo v Exodu 3:13,16:

Mojžíš Bohu odpověděl: Hle, přijdu k synům Izraele a řeknu jim: Bůh vašich otců mě k vám poslal. Až se mě zeptají, jaké je jeho jméno, co jim odpovím? Jdi a shromáždí izraelské starší a řekni jim: Ukázal se mi Hospodin, Bůh vašich otců, Bůh Abrahamův, Izákův a Jákobův (2 Mojžíšova 3:13, 16).

Všimněte si, že Bůh Mojžíšovi jednoduše řekl, aby ho oslovoval „Hospodine“ - neboli *Jahve* - „Bože Abrahamův, Izákův a Jákobův“. Někdo musel Mojžíše poučit o božském jménu *Jahve* a o tradicích patriarchů. Jinak by Boží výrok vyvolal v Mojžíšově mysli nespočet otázek. Jak zde však vidíme, Mojžíš byl na přijetí Božího pokynu tak dobře připraven, že k němu nevznesl žádné otázky.

Můžeme si být ještě jistější, že Mojžíšovy zdroje zahrnovaly i nezávislé dokumenty, když sestavoval Pentateuch. Vidíme to na místech, jako je Exodus 24:7. Tento verš naznačuje, že Mojžíš napsal „Knihu smlouvy“ jako samostatný dokument, který později zahrnul do knihy Exodus. A v Numeri 21:14-15 Mojžíš citoval zeměpisné odkazy z existující knihy známé jako „Kniha Hospodinových válek“.

Kromě toho v Genesis 5:1 čteme pravděpodobně výslovný odkaz na vnější literární zdroj, který se nazývá „knihy Adamových rodů“. Jak tento doslovný překlad naznačuje, Mojžíš pravděpodobně odkazoval na informace, které získal ze skutečné „knihy“ nebo „svitku“ - hebrejsky סֵפֶר (*sēpher*) - o Adamových potomcích.

Kromě toho Exodus 17:14 odkazuje na záznam bitvy. V tomto verši Bůh přikázal Mojžíšovi:

Hospodin řekl Mojžíšovi: Zapiš to na památku do knihy a vštěp Jozuovi do uší (2 Mojžíšova 17:14).

Boží příkaz Mojžíšovi naznačuje, že Mojžíš nezávisle zaznamenal alespoň některé události předtím, než sepsal celý Pentateuch.

Když se podíváte na Pentateuch, zjistíte, že zejména v případě knihy Genesis Mojžíš skutečně použil velmi staré dokumenty. Víme, že Mojžíš měl znát vlastně čtyři jazyky. Mojžíš znal egyptštinu. Znal také hebrejsky, protože vyrůstal v hebrejské rodině; jeho matka byla

jeho vlastní kojnou. Víme také, že by znal běžný jazyk té doby, mezinárodní obchodní a diplomatický jazyk zvaný akkadština. A také by znal aramejštinu, protože aramejšтина je jazyk, kterým mluvili Izraelité ve svých počátcích - Abraham, Izák, Jákob atd. Mojžíš byl tedy velmi, velmi vzdělaný člověk a ze způsobu, jakým strukturoval knihu Genesis, se zdá, že nám říká, že používal určité dokumenty, protože desetkrát nám říká: „Toto jsou generace...“ nebo „Toto jsou záznamy...“ toho a onoho. A zdá se, že to jsou zprávy, ke kterým měl přístup, které se mu zachovaly, které přeložil snad z nějakého původního jazyka, možná zčásti aramejštiny nebo dříve kenaanštiny, do hebrejštiny, kterou psal pro lidi, pro které psal Genesis. Nemuselo tomu tak být nutně po vydání Genesis. Jakmile se dostaneme ke knihám Leviticus a Numeri a tak dále, a jistě i k Exodu a Deuteronomiu, jakmile se dostaneme k posledním čtyřem knihám Pentateuchu, Mojžíš je skládá na místě, na scéně. Je přímo u toho, vytváří to. A co je důležitější, dělá to Bůh, protože většina těchto knih jsou Boží slova prostřednictvím jeho proroka.

— Dr. Douglas Stuart

Když evangelikálové hovoří o zásadním Mojžíšově autorství, uznávají nejen ústní a literární zdroje Pentateuchu, ale také to, že Pentateuch byl ve skutečnosti sepsán složitým procesem.

Proces. Na začátku Mojžíš předal velkou část Pentateuchu ústním přednesem, než byl skutečně zapsán. Jeho promluvy v knihách Exodus a Deuteronomium nám o tom poskytují výslovné příklady. A je pravděpodobné, že i další části Pentateuchu byly Izraeli nejprve předány ústně a později zapsány.

Je také velmi pravděpodobné, že Mojžíš při sestavování Pentateuchu zaměstnával amanuenses - sekretáře nebo písaře. Víme, že Mojžíš se vzdělával na egyptském dvoře. Mohl tedy znát zavedenou praxi používání písařů a sekretářů pro psaní úředních dokumentů. Jako vůdce Izraele Mojžíš pravděpodobně pověřil amanuely, aby pod jeho dohledem napsali velkou část Pentateuchu, ne-li celý Pentateuch.

Z Písma je zřejmé, že i další inspirovaní bibliční autoři zaměstnávali tajemníky. Například v Jeremiášovi 36,4 prorok Jeremiáš výslovně pověřil svého učedníka Barucha, aby zapisoval jeho slova.

Důkazem této praxe je především nejednotný literární styl Pentateuchu. Například styly vyprávění, které se objevují v různých částech knihy Genesis, se od sebe značně liší. A pozoruhodné rozdíly vidíme i mezi formulační a opakující se hebrejštinou Deuteronomia a všech ostatních knih Pentateuchu. Je velmi pravděpodobné, že tyto rozdíly odrážejí práci různých písařů.

Zásadní Mojžíšovo autorství se týká nejen zdrojů a postupů, které Mojžíš použil, ale také aktualizace Pentateuchu po Mojžíšově době.

Aktualizace. Jak jsme viděli, kritičtí vykladači považují celý Pentateuch za dílo, které dosáhlo své konečné podoby po návratu Izraele z exilu. Evangelikálové však zastávají

názor, že Pentateuch vznikl již za Mojžíše. Přesto existují některé části Pentateuchu, které představují mírnou redakční aktualizaci po Mojžíšových dnech.

Při datování jednotlivých prvků Pentateuchu musíme být velmi opatrní. Někteří vykladači například navrhuji, že každá pasáž, která zmiňuje „Filištíny“, musela být napsána až po Mojžíšových dnech. Tento názor však není příliš přesvědčivý přinejmenším ze tří důvodů. Za prvé, archeologické údaje o přítomnosti Filištínů v oblasti jsou sporné. Za druhé, Mojžíš mohl použít výraz „Filištín“ (což znamená „pocestný“) jako sociologické označení. A za třetí, i kdyby výraz „Filištín“ nebyl v Mojžíšově době znám, je vždy možné, že použití výrazu „Filištín“ představuje pouze mírnou aktualizaci, která má pomoci posluchačům po Mojžíšově době.

Podobně vykladači tvrdí, že seznam edomských vládců v Genesis 36:31-43 sahá daleko za Mojžíšův život. Identifikace edomských vládců uvedených v Genesis však není jistá. A je také možné, že tyto pasáže obsahují pouze mírné rozšíření seznamů přidaných po Mojžíšově době.

Jeden z jasných příkladů drobné aktualizace v Pentateuchu se objevuje v Genesis 14:14. Tam čteme:

Když Abram uslyšel, že jeho bratr byl vzat do zajetí, shromáždil tři sta osmnáct svých oddaných mužů zrozených v jeho domě a pronásledoval nepřátele až k Danu (Genesis 14:14).

V této pasáži se říká, že Abraham pronásledoval své nepřátele „až k Danu“. V Jozue 19:47 se však dozvídáme, že tato severní oblast se jmenovala Dan až za Jozua. Samotné Písmo tedy naznačuje, že Genesis 14:14 odráží aktualizovaný název místa. Tento typ modernizace by pozdějším čtenářům pomohl spojit příběh o Abrahamovi s geografí, kterou znali. A je pravděpodobné, že stejným způsobem byla aktualizována i řada dalších pasáží Pentateuchu.

Snad nejnámější a nejvýznamnější aktualizací, kterou v Pentateuchu najdeme, je záznam o Mojžíšově smrti v Deuteronomiu 34. Ale i zde máme jen o málo víc než dodatek vysvětlující, co se stalo s izraelským zákonodárcem.

Kromě těchto drobných aktualizací byl s rozvojem hebrejštiny aktualizován i jazyk Pentateuchu. Nejnovější výzkumy silně naznačují, že Mojžíš psal jazykem, který vědci nazývají „protohebrejštiny“. Důkazy z mezinárodních dokumentů nalezených v Egyptě, známých jako „amarnské dopisy“, naznačují, že tato forma hebrejštiny byla úzce spřízněna s kanaánskými dialekty používanými v Mojžíšově době. Tento jazyk byl však mnohem starší než ten, který nacházíme v tradičním hebrejském textu Pentateuchu.

Otázka jazyka Starého zákona je fascinující. Kdy tento jazyk vznikl... Kde se vzal? Kde se objevil? Je to otázka, která lidi dlouho mátlá kvůli archeologickým důkazům: existuje vůbec hebrejské písmo, starověká hebrejštiny? A to máme poměrně dost textů, které byly vykopány v nedávné minulosti, ve dvacátém století. Ale všechny přišly pozdě. Přicházejí později než v době Mojžíšově... A co s tím tedy uděláte? No, máme důkazy z období třinácti set let, čtrnáctého století před naším letopočtem, že existovala celá diplomatická korespondence, archiv, který byl vykopán ne v Kanaánu, v zemi

Izraele - ta se teprve stane zemí Izraele - ale v Egyptě... A píše se v akkadštině, což je jazyk, který skutečně pochází z Mezopotámie, ale je to lingua franca, mezinárodní diplomatický jazyk té doby. Ale jsou to Kanaánci, jsou to místní lidé, kteří píší svým vládcům v Egyptě, a mají tam malé poznámky na okraji, a to je psáno v kanaánštině. A to je pak naše spojení. Kanaánský jazyk je pak to, co nás spojuje s hebrejštinou Mojžíšovy doby. Tady pochopitelně nemáme žádný záznam, nezůstalo nám nic z hebrejštiny Mojžíšovy doby, ale to je naše spojení, to je náš most. Tedy od kanaánských poznámek na okraji, které máme, k hebrejštině Mojžíšovy doby, k hebrejštině, kterou známe jako standardní biblickou hebrejštinu, v níž je většina předexilní hebrejštiny a textu předcházejícího exilu. To je tedy naše spojení. Je sice nepřímé, ale skutečné a podstatné.

— Dr. Tom Petter

V době izraelských panovníků, mezi lety 1000 př. n. l. a 600 př. n. l., se jazyk vyvinul do podoby, která se dnes nazývá „stará“ nebo „paleohebrejštiny“. Mnozí badatelé se shodují na tom, že části Pentateuchu připomínají toto stádium hebrejštiny, například části knih Exodus 15 a Deuteronomium 32.

Převážná většina Pentateuchu se však velmi podobá slovní zásobě, pravopisu a gramatice toho, co dnes nazýváme „klasickou hebrejštinou“, což je vývojový stupeň hebrejštiny, který se používal někdy mezi polovinou 8. a začátkem 6. století př. n. l.

Z těchto důkazů se zdá, že protohebrejštiny, kterou používal sám Mojžíš, byla aktualizována na paleohebrejštinu. Později byla modernizována do klasické hebrejštiny, jak ji dnes známe z Hebrejské Bible.

Vždy je důležité mít na paměti, že v době Ježíše a jeho apoštolů a proroků už hebrejštiny Pentateuchu prošla takovými změnami. Tato skutečnost však Ježíše ani jeho následovníky neodradila od toho, aby považovali Pentateuch své doby za věrný obraz toho, co napsal sám Mojžíš. Jako Kristovi následovníci si tedy dnes můžeme být jisti, že Pentateuch, jak jej máme k dispozici nyní, věrně reprezentuje původní Mojžíšův záznam.

Zatím jsme se zabývali moderními evangelikálními názory a dotkli se některých důležitých předpokladů, které evangelikálové do Pentateuchu vnášejí. A zamysleli jsme se nad tím, jak evangelikálové nahlízejí na autorství této části Bible. Nyní si všimněme některých způsobů, jak tyto pohledy ovlivnily interpretační strategie, jimiž se evangelikálové řídí.

INTERPRETAČNÍ STRATEGIE

Existuje mnoho způsobů, jak tyto interpretační strategie popsat, ale my budeme hovořit o třech hlavních směrech, které evangelikálové sledují. Nejprve se budeme zabývat tím, co můžeme nazvat tematickým výkladem. Poté se budeme zabývat historickým výkladem. A nakonec budeme zkoumat literární výklad. Tyto tři strategie jsou na sobě velmi závislé a nikdy nepůsobí odděleně. Představují však různé důrazy, takže nám pomůže podívat se na ně jednotlivě, přičemž začneme tematickou interpretací.

Tematická Analýza

Při tematickém výkladu nastavujeme Pentateuchu zrcadlo, abychom se zamysleli nad otázkami, které jsou pro nás důležité. Evangelisté oprávněně kladou důraz na určitá témata nebo náměty v této části Bible. Jak ale uvidíme, každá kniha Pentateuchu má své vlastní soubory priorit. Mojžíš sám tedy mohl, ale nemusel tato témata zdůrazňovat. Tento přístup charakterizuje většinu křesťanských výkladů po celá tisíciletí.

Seznam témat, která křesťané zdůrazňují, je velmi dlouhý. Někteří zdůrazňovali osobní otázky a aktuální kontroverze. Jiní používali Pentateuch jako oporu pro své názory v tradiční systematické teologii. Pentateuch například zjevuje mnoho věcí o Bohu. Věnuje také mnoho času různým aspektům lidství. A velkou pozornost věnuje i ostatnímu stvoření obecně.

Jedním z největších nedostatků tematického výkladu je, že často minimalizuje skutečnost, že Mojžíšova původní témata byla určena Izraelitům, kteří ho následovali do zaslíbené země. A protože se tomuto původnímu kontextu věnuje jen malá pozornost, tematické výklady často nedělají nic jiného, než že upozorňují na podružná témata.

Přesto bychom měli mít stále na paměti, že Nový zákon tento přístup k Pentateuchu potvrzuje. Ježíš a novozákonní autoři se na Mojžíšovy knihy odvolávali, když se zabývali tématy, jako je ospravedlnění z víry, rozvod, víra a skutky a řadou dalších, v této části Bible relativně méně významných témat. Pokud si tedy dáváme pozor, abychom do těchto částí Písma nečvítali témata, která tam nejsou, může být tematický výklad cenným přístupem k Pentateuchu.

Kromě interpretační strategie tematického výkladu je pro evangelikály také běžné zkoumat Pentateuch pomocí toho, co můžeme nazvat historickým výkladem.

Historická Analýza

Evangelikálové nejen věří, že teologická témata Pentateuchu jsou pravdivá. Po vzoru Ježíše a jeho apoštolů a proroků také věříme, že historické záznamy Pentateuchu jsou pravdivé. Z tohoto důvodu evangelikálové často vykládají Pentateuch jako prostředek k odhalení toho, co se stalo v minulosti.

Zmínili jsme se, že tematické interpretační strategie zachází s Pentateuchem jako se zrcadlem, které odráží témata, jež nás zajímají. Historická analýza však s Pentateuchem zachází jako s oknem do historie. Prohlížíme si Mojžíšovy knihy, abychom takřikajíc prozkoumali historii, která se za nimi skrývá.

Genesis sleduje dějiny od stvoření až po Josefovy dny. Hlavní dějová linie Exodu se táhne od Josefovy smrti až do doby, kdy Izrael tábořil s Mojžíšem na úpatí hory Sinaj. Kniha Leviticus rozvádí některé zákony a rituály, které Mojžíš obdržel během pobytu na hoře Sinaj. Číslo sledují pochod první a druhé generace exodu z hory Sinaj na Moábské pláně. A Deuteronomium podrobně popisuje Mojžíšovy promluvy k Izraelcům na Moábských pláních, když se chystali vstoupit do Kanaánu. V historickém výkladu evangelisté využili této poměrně zřejmé historické orientace.

Jakkoli je historický výklad cenný, má tento přístup k Pentateuchu i svá omezení. Podobně jako tematická analýza věnuje historický výklad poměrně málo pozornosti Mojžíšovi a jeho původnímu publiku. Místo toho se orientuje na to, co Bůh dělal v různých časových obdobích před sepsáním knih Pentateuchu. Co Bůh udělal s Adamem a Evou? Jaký význam měla Noemova potopa? Jak Abraham komunikoval s Bohem? Co Bůh vykonal, když Izrael překročil moře? To jsou legitimní úvahy, ale snižují význam Mojžíše jako autora a Izraele jako původního publika.

Je zřejmé, že evangelikálové v mnoha ohledech těží z tematického a historického výkladu Pentateuchu. V posledních desetiletích se však do popředí dostala třetí orientace, kterou můžeme nazvat literární výklad.

Literární Analýza

Jak jsme viděli, tematická analýza považuje Pentateuch za zrcadlo, které odráží témata, jež jsou pro nás důležitá. Historická analýza zachází s Pentateuchem jako s oknem do historických událostí před sepsáním Pentateuchu. Naproti tomu literární analýza zachází s Pentateuchem jako s portrétem, literárním uměleckým dílem, které má na své původní publikum působit určitým způsobem. Literární interpretace se v podstatě ptá: Jakým způsobem chtěl Mojžíš působit na své původní izraelské publikum, když psal Pentateuch?

Dá se říci, že Mojžíš měl mnoho cílů. Pomáhá však tyto účely popsat obecně. Mojžíšův cíl tedy popíšeme takto: Jako Bohem ustanovený vůdce Izraele,

Mojžíš napsal Pentateuch, aby připravil Izrael na věrnou službu Bohu při dobývání a osídlování zaslíbené země.

Spíše než abstraktně se zabývat různými tématy nebo událostmi z pouhého historického zájmu, bylo každé téma a historický záznam v Pentateuchu tak či onak navrženo tak, aby dosáhlo tohoto cíle.

Literární výklad uznává, že Mojžíš stál při psaní Pentateuchu mezi dvěma časovými obdobími. Na jedné straně Mojžíš psal o tom, co můžeme nazvat „tamten svět“, o událostech, které se odehrály v minulosti. Události v knize Genesis se odehrály dávno před Mojžíšovou dobou. Knihy Exodus a Leviticus se soustřeďují na události v době první generace po vyjití z Egypta. Číslo a Deuteronomium zahrnují události v době první generace až do dnů druhé generace. Když Mojžíš psal jednotlivé knihy Pentateuchu, měl na mysli tyto různé doby z minulosti.

Na druhé straně však Mojžíš psal také pro „jejich svět“, pro dny svého původního publika. Mojžíš čerpal z minulosti „tamtoho světa“, aby své posluchače naučil, jak mají myslet, jednat a cítit ve službě Bohu v „jejich světě“. Aby tohoto cíle dosáhl, psal Mojžíš o „tamtom světě“ způsobem, který jej spojoval s „jejich světem“.

Mojžíš spojil minulost se svými původními posluchači třemi hlavními způsoby. Podával jim zprávy o minulosti, které vytvářely pozadí nebo původ současných zkušeností jeho posluchačů. Poskytl jim také vzory, které měli napodobovat a odmítat. A svá vyprávění utvářel jako předobrazy nebo předzvěsti světa svých posluchačů.

Mojžíš někdy tato spojení vyjádřil poměrně jasně. Například v Genesis 15:12-16

Mojžíš svým posluchačům vyprávěl o pozadí Božího slibu, že je vyvede z Egypta. Tento slib se v jejich době naplňoval. V Genesis 2:24 Mojžíš vysvětlil, že manželství Adama a Evy bylo vzorem pro manželství mezi věrným Božím lidem. A v Genesis 25:23 Mojžíš informoval, že zápas mezi Jákobem a Ezauem v lůně jejich matky byl předobrazem zápasu mezi původními Izraelci a Edómci v jejich době.

V Pentateuchu se tu a tam objevují výslovná spojení mezi „tamtím světem“ a „jejich světem“. Většinou se však jedná o implicitní spojení. Jedním z hlavních úkolů literární interpretace je tedy rozpoznat, jak Mojžíš propojil „tamten svět“ minulosti s „jejich světem“ svých původních posluchačů.

Po tisíciletí se při výkladu Pentateuchu kladl mnohem větší důraz na tematické a historické strategie než na literární analýzu. V našich lekcích o Mojžíšových knihách se tedy budeme většinu času věnovat literárnímu výkladu. Budeme odhalovat, jak Mojžíš utvářel obsah jednotlivých knih, aby poskytl pozadí, vzory a předobrazy zkušeností svých posluchačů. Budeme zkoumat, co Mojžíš zdůrazňoval pro své původní posluchače, jak obsah svých knih propojil s jejich životem a jak vedl své původní izraelské posluchače k věrné službě Bohu v jejich době.

ZÁVĚR

V tomto úvodu do Pentateuchu jsme se zabývali některými zásadními rysy moderních kritických přístupů k této části Bible. Zamysleli jsme se nad tím, jak předpoklady kritických vykladačů vedly k určitým názorům na autorství Pentateuchu a k určitým druhům výkladů. Podívali jsme se také na moderní evangelikální pohledy a zjistili jsme, jak předpoklady moderních evangelikálů vedly ke zcela odlišnému pohledu na autorství a výklad.

Při dalším zkoumání Pentateuchu se tyto úvodní úvahy mnohokrát dostanou do popředí. A když se tak stane, budeme lépe vybaveni pro práci s touto základní částí Bible. Cestou se budeme zabývat otázkami jako např: Proč Mojžíš napsal jednotlivé knihy Pentateuchu? Jaký byl původní účel těchto knih? Jaké důsledky měl Pentateuch pro původní Mojžíšovo publikum? Zodpovězením tohoto druhu otázek objevíme zásadní orientaci v původním smyslu Mojžíšových knih. A nejenže uvidíme, jak prvních pět knih Bible sloužilo jako nejstarší měřítko víry Izraele v Mojžíšových dobách, ale také zjistíme, jak by tyto knihy měly sloužit jako měřítko naší víry, když následujeme Krista dnes.

PŘÍSPĚVATELÉ

Dr. Scott Redd (Host) je prezidentem a docentem Starého zákona na Reformovaném teologickém semináři ve Washingtonu D.C. Dr. Redd získal titul M.Div. na Reformovaném teologickém semináři a tituly M.A. a Ph.D. na The Catholic University of America. Vyučoval na Catholic University of America, Augustinově teologickém institutu na Maltě a Mezinárodním vzdělávacím institutu v oblasti Středomoří. Dr. Redd přispíval do různých publikací, například *Tabletalk* (Ligonier Ministries), *The Washington Post* a *First Things*. Kromě toho vydal knihy *Constituent Postponement in Biblical Hebrew Verse* (Society of Biblical Literature, 2014) a *Wholehearted: A Biblical Look at the Greatest Commandment and Personal Wealth* (Institute for Faith, Work & Economics, 2016).

P. Michael J. Glodo je docentem biblických studií na Reformovaném teologickém semináři v Orlandu na Floridě.

Dr. Gordon H. Johnston je profesorem starozákonních studií na Dallaském teologickém semináři.

Dr. Craig S. Keener je vedoucím katedry biblických studií F. M. a Ady Thompsonových na Asbury Theological Seminary.

Dr. John Oswalt je hostujícím významným profesorem Starého zákona na Asbury Theological Seminary.

Dr. Tom Petter je docentem Starého zákona na Gordon-Conwell Theological Seminary.

Dr. Richard L. Pratt, Jr. je prezidentem Third Millennium Ministries a adjunktem Starého zákona na Reformovaném teologickém semináři v Orlandu.

Dr. Brian D. Russell je profesorem biblických studií a děkanem Školy městské služby na Asbury Theological Seminary v Orlandu na Floridě.

Dr. Douglas Stuart je profesorem Starého zákona na Gordon-Conwell Theological Seminary.

Dr. David Talley je profesorem biblických a teologických studií na Talbot School of Theology na Biola University a vede katedru biblických a teologických studií Starého zákona.

SLOVNÍČE

---

amanuensis - sekretář nebo písař

Knih smlouvy - Sbíрка zákonů v Exodu 20:18–23:33, kterou Bůh dal Mojžíšovi na hoře Sinaj.

současná kritika – současnější vlivné kritické přístupy, které se zaměřují na výklad Bible v její konečné podobě.

Deuteronomista („D“) – podle pramenné kritiky třetí literární zdroj odpovědný za Pentateuch; nazývá se „D“, protože tyto materiály se objevují především v knize Deuteronomium.

El Elyon – biblické jméno Boha, které znamená „Bůh Nejvyšší“.

El Shaddai - biblické jméno Boha, které znamená „Všemohoucí Bůh“.

El/Elohim - hebrejský výraz znamenající „Bůh“.

Elohist („E“) – podle kritiky pramenů druhý literární zdroj odpovědný za Pentateuch; nazývá se „E“, protože Bůh je v těchto pasážích obvykle nazýván „Elohim“.

evangelikální/evangelikálové – termín používaný pro označení různých křesťanů a křesťanských hnutí; často používaný reformátory k odlišení protestantů od římských katolíků; v moderním užití se obvykle vztahuje na křesťany, kteří potvrzují nezpochybnitelnou autoritu Písma.

kritika formy – kritický přístup ke Starému zákonu, který se soustředil na předpokládané ústní tradice, jež vedly k dokumentárním pramenům Pentateuchu.

Graf, Karl Heinrich – (1815-1869) německý starozákoník, autor *Historických knih Starého zákona*.

Henoteismus – víra v existenci mnoha bohů, ale zvláštní zasvěcení jednomu hlavnímu bohu.

Naturalismus – přesvědčení, že pokud duchovní skutečnosti vůbec existují, nemají žádný znatelný vliv na viditelný svět a nemají místo ve vědeckém výzkumu.

naturalistický historismus – přesvědčení, že nejlepším způsobem, jak porozumět jakémukoli předmětu, je pochopit, jak se vyvíjel v průběhu času v důsledku přirozených příčin.

Paleohebrejšťina – forma hebrejšťiny používaná mezi lety 1000 a 600 př. n. l.

Pentateuch – Prvních pět knih Starého zákona

polyteismus – víra ve více bohů

Kněžský („P“) – podle pramenné kritiky čtvrtý literární zdroj odpovědný za Pentateuch; nazývá se „P“, protože se předpokládalo, že tyto materiály sepsala skupina kněží (angl. „priestly“).

Proto-hebrejšťina – starověká forma hebrejšťiny, úzce příbuzná kanaánským dialektům používaným v Mojžíšově době.

kritika redakce – kritický přístup k Bibli, který se zaměřuje na to, jak byly hypotetické dokumenty upraveny tak, aby vznikly dnešní biblické texty.

Sitz im Leben – německý výraz, který znamená „životní prostředí“ nebo „kulturní kontext“.

kritika pramenů - také nazývaná literární kritika; raný kritický přístup ke Starému zákonu, který se soustředil na identifikaci a interpretaci částí Pentateuchu, o nichž se předpokládalo, že pocházejí z nezávislých písemných zdrojů.

ten svět - svět, o kterém psali bibličtí autoři.

jejich svět - svět původních čtenářů Písma.

kritika tradice - také nazývaná traditio-historická kritika; kritický přístup k Bibli, který se zaměřuje na to, jak se primitivní ústní tradice a psané texty vyvinuly do komplexních teologických a politických perspektiv.

Wellhausen, Julius - (1844-1918) německý teolog, který vytvořil dokumentární hypotézu o Pentateuchu.

Jahve - hebrejské jméno pro Boha, které pochází z fráze „Já jsem, který jsem“; často se překládá jako „Hospodin“.

Jahve Elohim - hebrejský výraz (transliterace) pro „Pána Boha“.

Jahve Jireh - hebrejský výraz (transliterace) pro „Hospodin poskytuje“.

Yahwist (“J”) - podle kritiky pramenů nejstarší literární zdroj, který je zodpovědný za Pentateuch; nazývá se „J“, protože v pasážích ztotožňovaných s tímto písemným zdrojem je hlavní jméno Boha „Jahve“ (v němčině se píše s „J“)